

Handreiking schoolexamens vmbo

SLO • nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling

Handreiking schoolexamens Kunstvakken 1 (CKV) vmbo

Handreiking schoolexamens Kunstvakken 1 (CKV) vmbo

Vmbo/4145/D/07-1316

Augustus 2007

slo

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

© 2007 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Auteur: S. van Tuinen

Eindredactie: J. Hendriks

In opdracht: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 477

Internet: www.slo.nl/vmbo

Inhoud

1.	Status van de handreiking	5
2.	Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma	7
2.1	Inleiding	7
2.2	Veranderingen in de algemene beschrijving van het examenprogramma	7
2.3	Veranderingen in de samenstelling van het schoolexamen	8
2.4	Inhoudelijke veranderingen per eindterm voor het schoolexamen	8
3.	Mogelijke invulling van het schooldeel	11
3.1	Inleiding	11
3.2	Suggesties voor de invulling van de eindtermen van het schoolexamen	11
3.3	Suggesties voor de organisatie en (doorlopende) leerlijn Kunstvakken 1 (CKV)	16
4.	Vormen van toetsen en suggesties voor de weging	21
4.1	Inleiding	21
5.	Loopbaanoriëntatie en -begeleiding	25
5.1	Inleiding	25
5.2	Informatiegerichte leeromgeving	25
5.3	Loopbaangerichte leeromgeving	25
6.	Mogelijke vakkenintegratie	29
6.1	Inleiding	29
6.2	Een aanpak	29
	Bijlage 1 Geglobaliseerd examenprogramma	31
	Bijlage 2 Rubric voor 'samenwerken'	33
	Bijlage 3 Kernconcepten	35
	Bijlage 4 Overzicht oude eindtermen	37
	Bijlage 5 Aandachtspunten Loopbaanoriëntatie en -begeleiding	39
	Bijlage 6 Beroepencluster Kunst, Cultuur en Media MBO	41

1. Status van de handreiking

Het zal weinigen zijn ontgaan: de examenprogramma's voor het vmbo zijn globaler geformuleerd. De 'oude' examenprogramma's dateren alweer uit de tweede helft van de jaren negentig. En, bij de destijds heersende opvatting over de rol van de overheid in de aansturing van het onderwijs hoorden examenprogramma's met gedetailleerd voorgeschreven inhoud. Deze aansturingfilosofie past niet meer in deze tijd waarin de overheid de autonomie van de scholen hoog in het vaandel heeft staan en meer ruimte aan de scholen wil toekennen.

Het globaal formuleren van de examenprogramma's heeft betrekking op de wijze waarop de eindtermen zijn uitgeschreven. Voor alle vakken en beroepsgerichte programma's bestaat een exameneenheid in de meeste gevallen nog maar uit één eindterm, waarin de inhoud van de betreffende exameneenheid is samengevat. Dit heeft geresulteerd in eindtermen die algemener en op een hoger abstractieniveau zijn geformuleerd. Omdat de herziening alleen betrekking heeft op een globalere omschrijving van de exameneisen, is het globale examenprogramma al van toepassing vanaf het examenjaar 2007.

In juni jl. heeft de staatssecretaris de herziene examenprogramma's vastgesteld. De programma's zijn door het ministerie van OCW toegestuurd aan alle scholen voor voortgezet onderwijs. Ook zijn ze te downloaden van de website Het Examenblad: www.examenblad.nl

Eenderde deel van het examenprogramma wordt centraal getoetst. Vanaf 2007 betreft dit een vast deel. Het rolatiesysteem dat sommige vakken kenden is daarmee verleden tijd.

Voor de exameneenheden die centraal getoetst worden is voor elk vak en beroepsgericht programma een syllabus opgesteld. De syllabus beschrijft van elke exameneenheid welke concretere inhoud tot de eindterm gerekend worden. Al deze concretisering zijn onder de noemer 'klein onderhoud' tegen het licht gehouden en waarnodig bijgesteld. Dat heeft geresulteerd in geactualiseerde inhoud die voorschrijvend van aard zijn voor zowel makers van de opgaven voor het centraal examen als voor docenten. De omschrijvingen in de syllabus worden met ingang van het examenjaar 2007 centraal geëxamineerd. Begin juli 2007 hebben alle vmbo-scholen een pakket syllabi toegestuurd gekregen voor de vakken/programma's waarin de leerling examen doen. De syllabi zijn te downloaden van de website van het CEVO: www.examenblad.nl.

Voor de exameneenheden die met een schoolexamen afgesloten worden (tweederde deel van het examenprogramma) zijn alleen de globaal geformuleerde eindtermen vastgesteld. De scholen hebben daardoor ruimte voor het maken van eigen inhoudelijke keuzes voor de concretisering van die eindtermen, maar zijn niet verplicht van die geboden ruimte gebruik te maken. Voor scholen die de geboden ruimte wel willen benutten, is de voorliggende handreiking gemaakt die niet voorschrijvend is, maar bedoeld is om docenten ideeën aan te reiken. De handreiking is te downloaden van de website van de SLO: www.slo.nl.

Jacqueline Kerkhoffs,
SLO, Programmamanager vmbo/mbo

2. Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma

2.1 Inleiding

Het ministerie van OCW streeft naar minder regelgeving. Hiermee wil de minister de scholen meer ruimte geven voor het voeren van een eigen beleid waarbinnen zij hun onderwijs naar eigen inzicht kunnen vormgeven. Daardoor zal het onderwijsaanbod tussen scholen steeds meer gaan verschillen.

Afhankelijk van de situatie waarin een school zich bevindt zal naar alle waarschijnlijkheid het oude schoolexamen afwijken van het schoolexamen dat per 1 augustus 2007 in dienst treedt. Scholen krijgen de ruimte om zelf invulling te geven aan de opgaven van de exameneenheden. Deze handreiking is geschreven om scholen inspirerende voorbeelden aan te reiken voor de invulling van de eindtermen. Het geeft docenten een beeld van de wijze waarop het onderwijs en het schoolexamen kan worden vormgegeven.

De overheid heeft aan de ruimte voor de scholen echter wel grenzen gesteld. Die grenzen worden gevormd door de wettelijke kaders voor de kerndoelen, eindtermen, examens, kwaliteit en verantwoording¹.

In de notitie 'VMBO: het betere werk' wordt over de eindtermen, het examen en de examinering² het volgende opgemerkt:

- Scholen krijgen in de programmering van hun onderwijs meer vrijheid door de eindtermen globaler te formuleren.
- Bij de examinering zal bij alle leerwegen de theorie en praktijk beter met elkaar in verband worden gebracht.
- De examenprogramma's worden meer in lijn gebracht met het competentiegericht leren.

De scholen krijgen meer vrijheid voor het flexibeler inrichten van het examen in vorm en tijd. Dat opent de mogelijkheid om ook in het voorlaatste jaar examen te doen. Tevens is het mogelijk een langere examenperiode in te stellen.

Het geglobaliseerde examenprogramma treedt in werking op 1 augustus 2007.

Kunstvakken 1 (CKV) wordt afgesloten met **een schoolexamen** dat 'naar behoren' moet worden afgerond.

Het volledige herziene eindexamenprogramma voor Kunstvakken 1 (CKV) wordt, net als voor ieder ander vak, beschreven in drie documenten.

1. Een landelijk examenprogramma beschreven in globale eindtermen.
2. Een syllabus waarin de eindtermen voor het schoolexamen worden beschreven. (www.examenblad.nl)
3. Een handreiking waarin een aantal mogelijkheden wordt beschreven die de school heeft voor de invulling van het schoolexamen.

In deze handreiking gaan wij alleen in op de eindtermen die verplicht zijn voor het schoolexamen. Wilt u meer weten over de kerndoelen voor kunst en cultuur in de onderbouw dan verwijzen wij u naar <http://kerndoelenonderbouw.slo.nl>.

2.2 Veranderingen in de algemene beschrijving van het examenprogramma

In deze handreiking wordt ingegaan op het examenprogramma van Kunstvakken 1 (CKV). Culturele en kunstzinnige vorming (CKV) is een onderdeel van Kunstvakken 1 en voor alle leerlingen van het vmbo verplicht. CKV staat in het algemeen verplichte gemeenschappelijke deel, waarbij het deelnemen aan vier culturele activiteiten centraal staat. In de nieuwe onderbouw is er geen adviesurentabel meer voor Kunstvakken 1. Voor CKV wordt geadviseerd om

¹ Koers VO, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, 2004, p.14

² VMBO: het betere werk, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, april 2005, VO/OK/05/12027, p.4 - 5; <http://www.minocw.nl/documenten/brief2k-2005-doc-12027a.pdf>

minimaal 40 uren te gebruiken. De school kan daarbij zelf beslissen in welk leerjaar CKV wordt aangeboden: leerjaar drie, leerjaar vier of beiden.

De eindtermen van het schoolexamen zijn globaal omschreven en dit biedt scholen, nog meer dan voorheen, de mogelijkheid het schoolexamen voor Kunstvakken 1 (CKV) in te richten naar hun situatie. Zij krijgen dus de mogelijkheid om verdieping aan te brengen of om in te spelen op actuele, historische of regionale onderwerpen.

Voorbeelden

- 2006 stond in het teken van het Rembrandtjaar. Hierdoor zijn er diverse activiteiten rondom dit thema georganiseerd. Een scholenwedstrijd, Rembrandt de musical en musea boden educatieve programma's aan waarbij scholen Rembrandt onder de aandacht konden brengen.
- 2007 is het Michiel de Ruyterjaar. In samenwerking met SLO heeft het ministerie van OCW een onderwijsproject burgerschapskunde met De Ruyter als icoon voor 10 tot 15 jarigen opgezet. Het lesmateriaal wordt gepresenteerd in 'de Educatieve Kajuit'. (www.slo.nl)
- Zowel op nationaal, als op Europees en internationaal niveau zijn er thema's waaraan in het betreffende jaar aandacht wordt besteedt:
 - 2007 Het jaar van de molens.
 - 2008 Het Europees jaar van de interculturele dialoog.
 - 2008 Internationaal jaar van de planeet aarde.

2.3 Veranderingen in de samenstelling van het schoolexamen

Voor alle leerwegen geldt dat er één verandering is in de samenstelling van het schoolexamen: het onderdeel Kunstvakken 1 (een kunstvak naar keuze, met daarin een verwijzing naar de onderbouw) maakt niet langer deel uit van het schoolexamen.

Daarnaast zijn de overige eindtermen globaler omschreven.

De onderdelen die vanaf augustus 2007 in het schoolexamen getoetst worden zijn opgenoemd in bijlage 1.

Het schoolexamen voor Kunstvakken 1 (CKV) moet 'naar behoren' worden afgerond. Dit betekent dat de examenopgaven minimaal voldoende moeten zijn. In de praktijk betekent dit dat de kandidaten overwegend examenopgaven krijgen in de vorm van handelingsopdrachten die met een voldoende, goed of zeer goed worden beoordeeld. In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op verschillende vormen van toetsen.

2.4 Inhoudelijke veranderingen per eindterm voor het schoolexamen

De eindtermen zijn globaal omschreven. In onderstaand kader zijn twee voorbeelden van een omschrijving van een oude en een nieuwe eindterm opgenomen.

Oude eindterm:

CKV/K/4 Culturele activiteiten

De kandidaat

1. heeft tenminste vier verschillende culturele activiteiten ondernomen.

De culturele activiteiten worden zo verdeeld over de verschillende kunstdisciplines beeldende vormgeving, dans, drama en muziek, dat een brede spreiding wordt gestimuleerd

Daarbij moet gedacht worden aan:

- het bezoeken van tentoonstellingen en/of collecties voor beeldende kunst en/of vormgeving (waaronder ook film-, foto, video en multimedia kunst);
- het bezoeken van concerten, dans-, theater en filmvoorstellingen, of repetities, enz.
- het bezoeken van interdisciplinaire kunstvormen, zoals theatershows;
- het deelnemen aan excursies (architectuurwandelingen, beeldenroutes en dergelijke) en het bezoeken van ateliers, werkplaatsen, archieven, monumenten, historische stadskernen, enz.

2. kan eigen keuzes maken uit het culturele aanbod.

Nieuwe eindterm:**CKV/K/3 Culturele activiteiten**

3. De kandidaat heeft actief deelgenomen aan tenminste culturele activiteiten en kan een eigen keuze maken uit het culturele aanbod. De culturele activiteiten zijn daarbij gespreid over verschillende kunstdisciplines.

Oude eindterm:**CKV/K/5 Reflectie en kunstdossier**

De kandidaat

1. heeft een kunstdossier samengesteld
2. doet in dat kunstdossier verslag van de culturele activiteiten en de voorbereidingen daarvan, door middel van woord, beeld, beweging en/of geluid en eventueel met gebruik van ICT
3. kan aan de hand van zijn kunstdossier reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen. Dat kan in de vorm van een gesprek, een werkstuk of een presentatie.

Nieuwe eindterm:**CKV/K/4 Reflectie en kunstdossier**

4. De kandidaat kan met betrekking tot de culturele activiteiten:
 - een kunstdossier samenstellen waarbij hij verslag doet van het voorbereiden en ondernemen van de culturele activiteit
 - aan de hand daarvan reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen.

Door het globaler formuleren van de eindtermen krijgen scholen meer keuzevrijheid. Scholen kunnen bijvoorbeeld het accent leggen op verdieping of verbreding van inhoud in het schoolexamen.

In onderstaand kader vindt u een aantal tips en bronnen om de inhoud voor het programma van het schoolexamen uit te breiden of om verdieping aan te brengen.

Tips**• Herdenkingsjaar**

- In het kader van themajaren, zoals het Rembrandtjaar, zijn er op regionaal niveau talloze voorbeelden te vinden: denk daarbij aan de stad die 800 jaar bestaat of de dag van een dorpsheld. Veel plaatselijke musea kunnen hierbij educatief materiaal leveren.
- In 2006 was het 100 jaar geleden dat de Tweede Kamer de eerste Miljoenennota in ontvangst nam. Het ministerie van Financiën had een ontwerpwedstrijd onder scholieren uitgeschreven met als opdracht een nieuw ontwerp te maken voor de omslag van de Miljoenennota.

• Kunstbende

De Kunstbende leent zich bij uitstek voor aansluiting met Kunstvakken 1 (CKV). Elk jaar levert deze stichting een thema aan waarop jongeren tussen de 13 en 18 jaar oud vanuit verschillende disciplines kunnen reageren. De regionale voorrondes vinden plaats van februari tot mei, met een finale in juni.

(<http://kunstbende.nl>)

• Kunsttijdschriften

Diverse kunsttijdschriften spelen ook vaak in op actuele thema's. Tijdschriften die specifiek voor jongeren worden geschreven zijn 'DADA' en 'Mister Motley'. In 'Mister Motley' kent elk nummer een ander thema, zoals *de jacht naar liefde, muziek of licht*. Aan dit tijdschrift is een website verbonden met opdrachten en aanvullende educatieve materialen zoals een videoproductie. Bij ieder nummer wordt een kunstkennisdag voor docenten georganiseerd die aansluit bij het thema. Tijdens deze dag ontvangen de deelnemers na afloop een reader met onder andere materiaal voor de lessen op school. 'Mister Motley' is op dit moment het eerste en enige jongerentijdschrift dat kan worden gekocht met CKV-bonnen.

(www.plinternet.nl, →voor DADA)

(www.mistermotley.nl)

3. Mogelijke invulling van het schooldeel

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een interpretatie van de eindtermen voor het schoolexamen. Deze interpretatie is echter niet bindend en heeft daarom het karakter van voorbeelden, tips en suggesties.

In paragraaf 3.2 staan de eindtermen van het schoolexamen centraal. Deze eindtermen worden vervolgens toegelicht en in een kader worden vervolgens praktische voorbeelden en tips gegeven.

In paragraaf 3.3 wordt vervolgens een aantal voorbeelden gegeven van hoe CKV op scholen georganiseerd is. Daarnaast bespreken we in dezelfde paragraaf een aantal mogelijkheden voor een doorlopende leerlijn tussen Kunstvakken 1 in de onderbouw, Kunstvakken 1 (CKV) in leerjaar drie of vier en (eventueel) Kunstvakken 2.

Tip

- **Oude eindtermen**

Ook de oude eindtermen (met uitzondering van KV/K/3) kunnen natuurlijk nog houvast bieden bij de invulling van de nieuwe eindtermen.

3.2 Suggesties voor de invulling van de eindtermen van het schoolexamen

KV1/K/1 Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van kunst en cultuur in de maatschappij

Toelichting

De eindterm is nu meer toegespitst op het werken in en het belang van de sector kunst en cultuur. Leerlingen onderzoeken daarbij de eigen mogelijkheden en interesses ten aanzien van kunst en cultuur in relatie tot hun loopbaan of het maatschappelijk leven in het algemeen.

Voorbeelden

- **Beroepenbundel**

Laat leerlingen zoveel mogelijk beroepen afkomstig uit de sector kunst en cultuur benoemen. Vervolgens kunnen ze één beroep nader bekijken en bijvoorbeeld een collage maken in de trant van: "een dag uit het leven van...(een reclame ontwerper)". Om informatie te krijgen over de inhoud van het beroep kunnen ze een interview afnemen. Dit interview zou met een CKV-activiteit gecombineerd kunnen worden; de leerling interviewt bijvoorbeeld de geluidsman die meewerkt aan de voorstelling die de leerling heeft gezien. Al deze informatie kan gebundeld worden zodat alle leerlingen een beroepenoverzicht krijgen.

- **Presentatie opleiding**

Laat mbo leerlingen van een opleiding in de sector kunst en cultuur een presentatie geven aan vmbo leerlingen over de opleiding.

- **Vakantiemarkt**

In een vakoverstijgend project met als thema 'camping' gaan leerlingen in groepjes een camping opzetten. Met name bij het onderdeel entertainment zal CKV een aandeel kunnen hebben. Uiteindelijk presenteren de groepen hun camping op een vakantiemarkt in school.

- **Open huis**

Laat leerlingen eens een open dag van een creatief centrum in de buurt bezoeken en laat ze bekijken welke beroepsrollen er binnen het centrum te vervullen zijn.

Tips

• Ruimte voor kunst en cultuur

In de publicatie 'Ruimte voor kunst en cultuur' wordt bekeken of het vmbo-aanbod jongeren met creatieve of kunstzinnige talenten stimuleert bij het maken van keuzes voor beroepsopleidingen in het mbo. Er worden ideeën voor uitdagende leerprestaties beschreven, die ook gewaardeerd kunnen worden in de vmbo-leerwegen en vmbo-programma's. Tevens wordt verteld wat de culturele arbeidsmarkt mbo-deelnemers te bieden heeft. (www.slo.nl/kunstencultuur → publicaties: "ruimte voor kunst en cultuur".)

• Werkbezoeken en beroepen

- Neem eens een kijkje achter de schermen bij Het Muziektheater in Amsterdam. Bijvoorbeeld een rondleiding ter voorbereiding op het bezoek aan de voorstelling Notenkraaker & Muizenkoning. De leerlingen lopen tussen de decorstukken en zien wat er nodig is om zo'n productie op het podium te zetten. Het beroemde verhaal van Notenkraaker & Muizenkoning wordt verteld aan de hand van de originele decor- en kostuumtekeningen. Ze kijken naar videofragmenten waarin onder andere beelden te zien zijn van andere Notenkraakerproducties. Na afloop bezoeken de leerlingen de voorstelling van Notenkraaker & Muizenkoning. (www.muziektheater.nl)
- Muziekcentrum Vredenburg heeft, naast de concerten, speciaal voor scholieren de zogenaamde 'Rondleidingen-achter-de-schermen'. Wanneer leerlingen door het spraakmakende gebouw lopen, krijgen ze niet alleen informatie over architectuur maar ook over techniek en bedrijfsvoering van dit podium. Wat komt er allemaal bij kijken voordat je als publiek van een concert kan genieten? Van boeking tot soundcheck, van programmeer-idee tot flyer. Leerlingen ervaren welke beroepsrollen er zijn bij dit muziekcentrum.
- Bezoek een podium in de buurt en neem een kijkje achter de schermen. (www.theaterland.nl)
(www.tin.nl)
- De museumfilm "Museum als bedrijf" is een introductiefilm over het museum voor moderne kunst in Arnhem. In deze film wordt kennis gemaakt met het museum als bedrijf en met de collectie van het museum. Er wordt verteld over het werk van de directeur, een conservator, de technische dienst, het depot en zijn beheerder, de beveiliging, een suppoost, een museumdocent, vormgever en de postkamer. Vijf leerlingen van verschillende scholen uit Arnhem verkennen het museum en nemen de kijker mee het museum in. (www.mmkarnhem.nl)
- Wat komt er kijken bij een film? In het boek: 'De film in: filmfestival voor thuis en op de bank' van de stichting Boekie-Boekie wordt aan de hand van dertien voorbeelden ingegaan op recente films en documentaires, hun makers en hoe ze tot stand komen. Bij de voorbeelden in het boek staan verwijzingen naar websites, met daarop filmpjes en opdrachten. (www.boekie-boekie.nl)

KV1/K/2 Basisvaardigheden

De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken en informatie verwerven en verwerken.

Toelichting

Het gaat hier om basisvaardigheden zoals beschreven in de preambule. Niet alle basisvaardigheden zijn verplicht, het gaat hier om eigen vaardigheden die van toepassing zijn bij de voorbereiding en de uitvoering van CKV-activiteiten. Voor concretisering kan de school de oude eindterm gebruiken en daarbij kiezen wat zij voor haar school en voor de opdracht van belang vindt³.

³ Zie voor oude eindtermen bijlage 5

Tips

- **Werkbladen**

Ter ondersteuning voor het toepassen van basisvaardigheden kunnen leerlingen werkbladen gebruiken. Hierop geven ze bijvoorbeeld een taakverdeling aan of zetten met trefwoorden op papier welke vragen ze willen stellen tijdens een telefoongesprek met bijvoorbeeld de stadschouwburg. Veel leerlingen hebben weliswaar in de onderbouw binnen de vier schoolmuren al eens geoefend met deze basisvaardigheden, maar bij CKV gaan ze vaak voor het eerst helemaal zelfstandig op pad. De informatie en tips op de werkbladen geeft ze dan net even een extra steuntje in de rug. In de methode 'Full color' zijn veel verschillende werkbladen te vinden. (www.fullcolor-online.nl)

- **Rubrics**

Rubrics is een instrument voor het beoordelen van vaardigheden. In bijlage 2 staan een aantal rubrics rondom samenwerken. Afhankelijk van de visie van de school kunnen rubrics gebruikt worden als beoordelingsinstrument voor vaardigheden. Waar het bij de beoordeling van vaardigheden in ieder geval om draait is de dialoog van de leerling met zijn docent/medeleerlingen en zijn interne dialoog waardoor hij werkt aan zijn eigen identiteit. Dat maakt dat hij straks goed voorbereid in het vervolgonderwijs en het centraal examen aan de slag kan.

Voorbeeld

- **Opdracht: Kruipt in de huid van de journalist en recensent**

Tijdens de eerste CKV-activiteit (of tijdens de introductie) gaan leerlingen oefenen met de basisvaardigheden die nodig zijn voor het ondernemen van een activiteit. De klas kiest twee verschillende theatervoorstellingen die ze willen gaan bekijken. De leerlingen vormen daarbij subgroepen die elk een andere rol krijgen; je bent journalist of je bent recensent. Voorafgaand aan de voorstelling proberen de journalisten een wervend stuk te schrijven voor hun medeleerlingen (of maken een video). Zij moeten hiervoor 'onderzoek' doen en bedenken vragen voor de choreograaf, houden interviews met de dansers of de decorontwerper of zoeken achtergrondinformatie op internet.

De journalisten kunnen hierover een korte presentatie aan de overige leerlingen geven. De recensenten zijn vooral tijdens en na de voorstelling actief. Zij schrijven of filmen een recensie met richtvragen als: Waar ging de voorstelling over? Zat er een boodschap in? Wat heeft hen geraakt tijdens de voorstelling? Wat vonden ze bijzonder? Wat vonden andere bezoekers eigenlijk van deze voorstelling?

Tot slot: evalueer deze opdracht met de hele klas en gebruik hierbij richtvragen als: Hebben de recensentengroepjes ervaren of teruggezien wat de journalisten van tevoren hebben geschreven? Hoe hebben ze de taken verdeeld? Wat is er terecht gekomen van de afspraken? Wat ging goed? Wat was nog moeilijk? Wat kan/moet een volgende keer anders?
(www.krantindeklas.nl).

CKV/K/3 Culturele activiteiten

De kandidaat heeft actief deelgenomen aan tenminste vier culturele activiteiten en kan een eigen keuze maken uit het culturele aanbod. De culturele activiteiten zijn daarbij gespreid over verschillende kunstdisciplines.

De leerling onderneemt vier verschillende culturele activiteiten en maakt zelf keuzes uit het culturele aanbod. Daarbij valt te denken aan:

- het bezoeken van tentoonstellingen en/of collecties voor beeldende kunst en/of vormgeving (waaronder ook film-, foto-, video- en multimedia kunst);
- het bezoeken van concerten, dans-, theater en filmvoorstellingen, of repetities, en dergelijke;
- het bezoeken van interdisciplinaire kunstvormen, zoals theatershows;
- het deelnemen aan excursies (architectuurwandelingen, beeldenroutes en dergelijke) en het bezoeken van ateliers, werkplaatsen, archieven, monumenten, historische stadskernen, enzovoort;
- het zelf participeren in culturele activiteiten, zoals musicals, theatervoorstellingen, enzovoort.

Het doel van CKV is om leerlingen kennis te laten maken met hun culturele omgeving en leerlingen zelfstandig een keuze te laten maken uit het aanbod. Een brede oriëntatie staat voorop: leerlingen maken, bij voorkeur buitenschools, kennis met (nieuwe) vormen van kunst en cultuur waarbij ze vooral zelf actief, zelfstandig en ondernemend zijn.

- **Methodiek**

Om de leerling zo zelfstandig mogelijk te laten werken is het CKV-stappenplan ontwikkeld.

Dit stappenplan bestaat uit de volgende onderdelen:

1. Wat is kunst en cultuur?
Het formuleren van een definitie voor kunst en cultuur
2. Kunst in kaart
Het in kaart brengen van de lokale of regionale culturele omgeving
3. Kiezen voor kunst
Keuze en onderzoek kunstdiscipline.
4. Onderzoek
Vorbereiding activiteit
5. Op pad
Het ondernemen van een culturele activiteit
6. Kunstdossier en reflectie
Verslag activiteiten en eigen mening
7. Presentatie
Reflectie, afronding CKV en schoolexamen

Stap 3 t/m 6 worden vier keer herhaald, omdat leerlingen vier activiteiten ondernemen.

Met dit stappenplan kunnen leerlingen op een logische, overzichtelijke manier tot onderzoek komen. Het zelfstandig een eigen keuze in het culturele aanbod blijkt voor veel leerlingen een struikelblok. Besteed daarom intensief aandacht aan stap 1 en 2, oefen het stappenplan tijdens een CKV-activiteit in de onderbouw of kies de eerste CKV-activiteit gezamenlijke zodat je als docent iets meer controle uit kan oefenen.

Een andere benadering is de methodiek die ontworpen is door Bas Postma, docent aan het Prisma van Cooth in Breda. Binnen dit proces staat de betekenisvolle context centraal en komt elke leerling tot zijn recht omdat rekening is gehouden met de verschillende leerstijlen.

(www.fullcolor-online.nl)

(<http://docenten.cjp.nl> →goede voorbeelden →scholen

- **Kijkwijzer**

Bij het op pad gaan hebben leerlingen veel houvast aan kijk- en luisterwijzers. Op deze manier krijgen ze een gerichte opdracht mee en dat kan zorgen voor verdieping van de CKV-activiteit. Kijkwijzers zijn er in allerlei soorten en maten. Naast de kijkwijzers die te vinden zijn in de lesmethodes voor CKV, zijn er ook veel musea die kijkwijzers ontwikkeld hebben. Deze kijkwijzers zijn meestal voor een specifieke tentoonstelling ontwikkeld, maar hebben soms ook een meer algemeen format.

(<http://csm.dordrecht.nl/museum>)

(www.mmkarnhem.nl)

(www.gemeentemuseum.nl)

(www.CKV-opdrachten.nl)

- **Kernconcepten**

Scholen zijn op zoek naar een nieuwe ordening van hun onderwijsaanbod. Eén van de manieren om de inhoud van het programma te ordenen is de door SLO ontworpen kernconcepten:

- identiteit en diversiteit
- inspiratie en vormgeving
- media en communicatie
- kunst en maatschappij

Deze kernconcepten zijn in eerste instantie ontwikkeld voor de examenprogramma's van Havo/Vwo, maar kunnen eveneens inspiratie bieden voor de ordening van het schoolexamen Kunstvakken 1 (CKV) door bij elk kernconcept een CKV-activiteit te kiezen⁴.

⁴ Zie voor een overzicht van de kernconcepten bijlage 3 en "Kernconcepten voor Kunst en cultuur", SLO 2005, 'de bindende factor', SLO 2006 p.23-24

- **Filmpjes**

Ter oriëntatie op de opdracht of het onderwerp maken veel leerlingen gebruik van audiovisueel documentatiemateriaal.

Op web.teleblik.kennisnet.nl en youtube.com kan gezocht worden op een specifiek onderwerp.

(<http://web.teleblik.kennisnet.nl>)

(<http://youtube.com>)

Tips

- **Kiezen voor kunst**

Om leerlingen een CKV-activiteit te laten kiezen is het belangrijk de culturele omgeving in kaart te brengen en up to date te houden. Door lid te worden van een community en door regelmatig relevante websites te bezoeken blijft u als docent ook op de hoogte van (nieuwe) CKV-activiteiten en inspirerende verwerkingsopdrachten. Zorg bijvoorbeeld voor een (digitaal) prikbord waarop leerlingen tips kunnen geven aan andere leerlingen.

(www.digischool.nl/communities)

(<http://docenten.cjp.nl>)

(www.cultuurplein.nl)

(www.kunstophetweb.nl/CKVvmbo.htm)

(<http://vmbo.startpagina.nl/>)

- **Instelling voor Kunst en Cultuur**

Om op de hoogte te blijven van regionale activiteiten is het raadzaam je als school aan te melden voor een (digitale) nieuwsbrief bij een instelling voor kunst en cultuur. Voor een overzicht van deze instellingen:

(<http://docenten.cjp.nl> → CKV info: "steunfuncties".)

Hier zijn tevens goede voorbeelden te vinden van samenwerkingsverbanden tussen scholen en culturele instellingen.

(<http://docenten.cjp.nl> → goede voorbeelden)

- **Straattheater op het schoolplein**

Leerlingen die zelf willen participeren in een theatervoorstelling kunnen scènes voorbereiden en die tijdens een straattheaterfestival rondom de school laten spelen. Ter voorbereiding hierop kunnen leerlingen bijvoorbeeld een workshop theatersport volgen.

CKV/K/4 Reflectie en kunstdossier

De kandidaat kan met betrekking tot de culturele activiteiten:

- een kunstdossier samenstellen waarbij hij verslag doet van het voorbereiden en ondernemen van de culturele activiteit
- aan de hand daarvan reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen.

De leerling heeft een kunstdossier samengesteld in woord, beeld, geluid en/of beweging, waarin hij verslag doet van de voorbereiding van en deelname aan culturele activiteiten. In een gesprek, werkstuk of presentatie doet de leerling verslag van zijn ervaringen en waardering.

Tips

- **Oefenen met het kunstdossier**

Het bijhouden van een kunstdossier vraagt enige oefening en discipline. Maak daarom van tevoren duidelijk welke eisen er aan het kunstdossier gesteld worden, maar zorg er tegelijkertijd voor dat de eisen nog voldoende ruimte bieden voor verschillende verwerkingen van de CKV-activiteit. Daarnaast is het aan te raden al in leerjaar 1 te starten met het kunstdossier (door bijvoorbeeld schetsen, kijkwijzers en verslagen van uitstapjes vast te leggen in een map) zodat leerlingen in leerjaar 3 helemaal gewend zijn aan de manier van werken.

- **Cultuurportfolio**

Het cultuurportfolio is een digitaal archief waarin leerlingen een eigen ruimte hebben om doelgericht werkstukken en verslagen te verzamelen en te bewaren. Reflecteren op wat is gedaan en het opstellen van actiepunten vormt hierbij een vast onderdeel.

De leerling is eigenaar van het portfolio en dit portfolio is een leerling-volg-jezelf systeem.

Een eigen website of weblog is natuurlijk helemaal actueel.

(www.cultuurportfolio.nl)

- **Oproep theaterambassadeurs**

Veel theaters zetten jongeren in als zogenaamde theaterambassadeurs. Deze ambassadeurs bezoeken niet alleen voorstellingen en schrijven recensies (beschouwen), maar denken mee over programmering, publiciteit enzovoort.

(www.cjp.nl)

Voorbeeld

- **Andere verwerking: beeldend, muziek, dans, drama**

Verslag doen van een CKV-activiteit wordt doorgaans opgevat als een schriftelijk product. Leerlingen kunnen echter ook reflecteren op een CKV-activiteit door een schilderij, lied of een toneelstuk te maken. Met name leerlingen die zelfstandig een CKV-activiteit hebben gekozen en graag actief bezig willen zijn vinden deze manier van verslag doen prettiger. Leerlingen gaan bijvoorbeeld naar een dansvoorstelling en gebruiken het thema of de danspassen om zelf een choreografie te bedenken of ze bezoeken het stripmuseum in Groningen, volgen daar een workshop striptekenen en werken dit thuis verder uit.

3.3 Suggesties voor de organisatie en (doorlopende) leerlijn Kunstvakken 1 (CKV)

Hoe organiseer je het schoolexamen Kunstvakken 1 (CKV)?

Het uitgangspunt voor Kunstvakken 1 (CKV) is voor elke school hetzelfde: er worden minimaal 40 uren geadviseerd te geven in leerjaar drie en/of vier. Daarbinnen moeten leerlingen:

1. zich oriënteren op leren en werken binnen de culturele sector.
2. laten zien dat ze een aantal basisvaardigheden beheersen.
3. actief deelnemen aan tenminste vier verschillende activiteiten.
4. reflecteren op hun activiteiten en een kunstdossier samenstellen.

De laatste twee punten vormen het uitgangspunt van het schoolexamen voor Kunstvakken 1 (CKV). Om binnen deze 40 uur een maximale opbrengst te krijgen wordt geadviseerd om de eerste twee punten te integreren met de eindtermen voor CKV (CKV/K/3 en CKV/K/4).

De organisatie van CKV is erg afhankelijk van de visie van de school. Daarbij is het belangrijk dat het begrip "culturele activiteit" gedefinieerd wordt en dat duidelijk wordt omschreven wat er van leerlingen wordt verwacht. We onderscheiden in de uitwerking van culturele activiteiten verschillende soorten leerling-activiteiten: het bezoeken van, het deelnemen aan (bijvoorbeeld als deelnemer aan een workshop) en het participeren in, waarbij het laatste specifiek gaat over het zelf optreden en meespelen in een voorstelling, band enz. In de huidige praktijk komt het bezoeken van het meest voor. Deze verschillende leerling-activiteiten vragen ieder een andere manier van organiseren. In onderstaand kader geven we verschillende suggesties voor die organisatie.

Voorbeelden

- **Eén uur gedurende het hele jaar**

In scholen waar CKV één uur per week ingeroosterd is, wordt het lesjaar meestal opgesplitst in twee halve jaren. Het eerste halfjaar ligt de nadruk op de introductie van het vak, de verkenning van de culturele omgeving en het ondernemen van de eerste (gezamenlijke) activiteit. In de tweede helft van het jaar ligt het accent op de andere activiteiten, presentatie, reflectie en kunstdossier. Vaak wordt er in het eerste deel van het leerjaar in klassenverband gewerkt, terwijl leerlingen in het tweede deel van het jaar meer in groepjes werken.

Een lesuur CKV aan het einde van de dag verdient de voorkeur omdat leerlingen zelfstandig werken en de opdrachten voor een deel buiten school uitvoeren. Er zijn dan meer mogelijkheden voor het ondernemen van activiteiten buiten school. Een koppeling aan een ander of verwant vak, zoals mentoruur, beeldende vorming of Nederlands is een voordeel omdat het moeilijk is een activiteit binnen één lesuur te plannen. Leerlingen kunnen dan gedurende een blokkur op stap en de uitgevallen les kan de week erna worden ingehaald.

Een lesuur CKV helemaal aan het begin van de dag is een minder geschikte keuze omdat veel instellingen zo vroeg op de ochtend nog niet open zijn. Een deel van de CKV-uren zal niet op school worden doorgebracht, omdat leerlingen informatie verzamelen en de activiteiten uitvoeren.

- **Twee uur gedurende een half jaar**

CKV kan ook geclusterd worden in twee lessen per week gedurende een halfjaar of één keer per twee weken. Dit biedt over het algemeen meer ruimte om ook echt op pad te gaan en te wachten op de CKV-bonnen die in november binnenkomen.

- **Projectweek**

Sommige scholen organiseren een projectweek CKV. Leerlingen zijn voor andere vakken vrij geroosterd en kunnen dus een week lang aandacht besteden aan CKV. De keuze van leerlingen beperkt zich echter vaak tot datgene dat die week wordt aangeboden en er is geen gelegenheid voor de groei van CKV. Een driedaagse, met verderop in het jaar een vervolg daarop kan een alternatief zijn.

Tips

- **Gastdocenten**

Met name voor de disciplines waarvoor de school zelf geen expertise in huis kunnen gastdocenten worden aangetrokken. Dat kan bijvoorbeeld bij de introductie van CKV of ter voorbereiding op een CKV-activiteit.

- **Workshops**

Culturele centra hebben een groot aanbod van workshops waarin leerlingen kunnen participeren.

- **Inkopen**

Omdat de CKV-bonnen in november verstrekt worden en veel voorstellingen dan al uitverkocht zijn, kiezen sommige scholen er voor om vroegtijdig een aantal kaartjes voor voorstellingen in te kopen. Leerlingen schrijven zich vervolgens in voor een kaartje.

- **CKV-coördinator**

De CKV-coördinator is het vaste aanspreekpunt voor CKV en zorgt ervoor dat de organisatie van het vak in goede banen geleid wordt. De taken van een coördinator zijn zeer divers. De coördinator zoekt naar geschikte voorstellingen, voert overleg met culturele instellingen en docenten, beheert de CKV-bonnen, koopt producties in, enzovoort.

- **Beleidsplan**

Het schrijven van een beleidsplan gebeurt doorgaans door een kunstvakdocent of de cultuurcoördinator. De inhoud wordt in overleg met een team of de cultuurcommissie bepaald en bevat meestal de volgende onderdelen:

1. Visie
2. Definitie van cultuureducatie
3. Programma
4. Betrokkenen en taken
5. Budget en begroting
6. Plan van aanpak
7. Faciliteiten
8. Evaluatie
9. Aanbevelingen.

Voorbeelden van uitgebreide cultuurbeleidsplannen vindt u op:

(www.slo.nl/kunstencultuur→ publicaties→ eerder verschenen publicaties: CKV-bonnen in de basisvorming met voorbeelden en schoolportretten van drie scholen)

(www.cultuurplein.nl)

- **Kunst&Cultuurkalender**

De Kunst&Cultuurkalender is een planningsinstrument voor CKV-activiteiten op school. Voor elk leerjaar - van augustus tot en met juli - kunnen scholen deze activiteiten hiermee overzichtelijk plannen. Als onderdeel van de Kunst&Cultuurkalender heeft SLO een cultuurbeleidschema ontwikkeld. Hiermee kunnen scholen een kort en bondig beleidsplan opstellen.

(www.slo.nl/kunstencultuur→publicaties)

- **Onbekend maakt onbemind**

CKV kan soms voor onrust zorgen in de school. Om de weerstand van andere docenten tegen het vak te doorbreken is het aan te raden om eens een CKV-activiteit voor collega's te organiseren. Als docent CKV heeft u dan de mogelijkheid om het vak onder de aandacht te brengen, andere docenten ervaren direct de inhoud van het vak en zien tegelijkertijd een voorstelling of volgen een leuke workshop.

- **Profielschets**

Leerlingen moeten bij CKV zelfstandig keuzes maken, gaan op pad buiten de school en werken samen in een groepje. Hierdoor verandert de rol van de docent. Naast de gewenste portie enthousiasme moet de docent ook goed op de hoogte zijn van het culturele aanbod in de regio en daarbij ook in staat zijn de leerling te helpen bij het maken van een keuze. De docent heeft een rol als coach en begeleider en volgt daarbij de keuzes, stelt vragen, stimuleert en adviseert de leerlingen. Om samen met leerlingen te reflecteren op werk moet een docent CKV ook in staat zijn te reflecteren op zijn eigen handelen. Daarnaast heeft hij goede contacten met culturele instellingen, kan hij een netwerk opzetten en dit onderhouden. Omdat bij CKV de leerlingen vaak groepsgewijs aan verschillende activiteiten werken is de docent bij voorkeur iemand die goed kan organiseren, het overzicht weet te houden en vertrouwen heeft in de eigen leerlingen wanneer deze zelfstandig 'op pad' gaan. Daarnaast is van het belang dat een docent het aandurft 'minder te beheersen en meer los te laten'.

Doorlopende leerlijn

van onderbouw naar Kunstvakken 1 (CKV) en Kunstvakken2

In de onderbouw zijn per 1 augustus 2006 globaal geformuleerde kerndoelen van kracht. Door deze herziening ondernemen leerlingen al in de onderbouw een aantal CKV-activiteiten⁵: ze bezoeken een museum, doen mee aan een circusproject of gaan een keer naar de film.

Leerlingen zullen vervolgens verslag doen van deelname aan deze kunstzinnige en culturele activiteiten en leren structureel te reflecteren op hun persoonlijke ervaringen. Waar voorheen de eerste confrontatie met kunst en cultuur voornamelijk plaatsvond bij CKV zal deze confrontatie nu plaatsvinden in het eerste en tweede leerjaar en gecontinueerd worden bij CKV. De vervroegde ontmoeting met CKV zorgt ervoor dat bepaalde onderwerpen naar voren geschoven kunnen worden. In de bovenbouw kan de nadruk meer liggen op de eigen keuze, de keuzevaardigheden van de leerling in de directe omgeving van de school en het bevorderen van de zelfstandigheid van de leerling. Er treden accentverschillen op die als gevolg hebben dat men bij CKV eerder de diepte in kan. In onderstaande tabel is uiteengezet wat leerlingen aan het eind van de onderbouw aan CKV-achtige activiteiten hebben gehad. Daarbij is uitgegaan van de zeven stappen uit de CKV-methodiek die in de linkerkolom staan. In de derde kolom staan aanbevelingen hoe het in de onderbouw beter kan.

⁵ Zie kerndoel 50 en 51, <http://kerndoelenonderbouw.slo.nl>

Verticale leerlijnen CKV

Stappen in de CKV methodiek	Onderbouw	Zo kan het in de onderbouw beter	Accenten CKV	Tip
1. Oriëntatie		Definitie Kunst en cultuur met leerlingen bepalen	Definitie richten op eigen omgeving	
2. Verkenning			Verkennen eigen omgeving	
3. Keuze maken voor een discipline	Kennismaking met alle disciplines		Eigen keuze van de leerling	
4. Uitvoeren van het onderzoek			Ontwikkelen van een grotere verantwoordelijkheid van de leerling voor het eigen leerproces	Leerlingen bovenbouw inschakelen als ambassadeur bij kunstprojecten (voor studiepunten) in de onderbouw
5. Ondernemen van een culturele activiteit	Deelnemen of toeschouwen Kennismaken met gedragscodes	Beschouwen oefenen met behulp van kijkwijzers	Zelfstandigheid stimuleren	
6. Kunstdossier en reflectie	Verslaglegging	Begin kunstdossier te maken en neem dit mee naar bovenbouw	Terugkijken en vooruitblikken	
7. Presentatie	Presentatie	Afspraken maken over presentaties met CKV en/of andere vakcollega's		Hanteer hetzelfde format, dezelfde terminologie

Met ingang van 1 augustus 2007 zijn de eindtermen voor het examenprogramma van Kunstvakken 2 (beeldende vakken, muziek, dans en drama) geglobaliseerd. Dit betekent o.a. dat scholen meer ruimte krijgen voor de invulling van het schoolexamen. Deze ruimte kan bijvoorbeeld gebruikt worden voor een betere aansluiting met dat wat leerlingen in de onderbouw en bij Kunstvakken 1 (CKV) hebben geleerd.

Tip

- **Leerlijn kunstzinnige en culturele activiteiten**

De publicatie *Leerlijn kunstzinnige en culturele activiteiten* biedt een handreiking voor het opstellen van richtlijnen voor een (doorlopende) leerlijn kunstzinnige en culturele activiteiten. Het biedt een kader met tips, schema's en een checklist waarmee teams of vaksecties aan de slag kunnen. Samenwerken, discussiëren en komen tot afspraken is het doel.

(www.slo.nl/kunstencultuur→publicaties)

4. Vormen van toetsen en suggesties voor de weging

4.1 Inleiding

De vormen van toetsen die tijdens het schoolexamen kunnen worden toegepast zijn heel divers. De resultaten van deze toetsen vormen de inhoud van het examendossier.

Het examendossier bevat:

- een overzicht van de afgelegde (mondelinge en schriftelijke) toetsen en uitgevoerde opdrachten
- een overzicht van de behaalde resultaten en vorderingen

Het examendossier kan gespreid over het derde en vierde leerjaar worden opgebouwd.

Het schoolexamen voor Kunstvakken 1 (CKV) moet 'naar behoren' worden afgesloten en kan bestaan uit een individueel gesprek of een gesprek met het groepje waarin de leerling heeft gewerkt. Het kunstdossier vormt de leidraad voor het gesprek. Leerlingen die zijn blijven zitten of zijn gezakt hoeven Kunstvakken 1 (CKV) in principe niet opnieuw te doen wanneer het vak 'naar behoren' is afgesloten.

Er zijn beoordelingsvormen mogelijk die iets zeggen over de verwerving van kennis, het inzicht van de leerling in bepaalde activiteiten en de presentatie van het werk, waarbij de leerling bovendien zelf actief in het proces betrokken wordt. Deze vormen zijn te realiseren binnen vernieuwende scholen. Voor deze scholen schieten dikwijls de traditionele toets- en beoordelingsvormen tekort, omdat ze vaak maar één aspect tegelijk meten, op één bepaald moment. Docenten die werkzaam zijn binnen een vernieuwende school willen juist inzicht krijgen in de beheersing van het totaal: een samenspel van kennis, houding en vaardigheden en leerlingen inzage geven in hun eigen leerproces. De beoordeling is gericht op de voortgang van de leerling: beheerst de leerling de kennis en vaardigheden of is extra oefening nodig? Verschillen in beleid en verschillen in opdrachten vragen om verschillende manieren van beoordelen.

Tip

- **Beoordelen**

In 'Een 10+: Beoordelen in het leergebied Kunst en cultuur' worden beoordelingsvormen vanuit verschillende onderwijsvisies en 7 richtvragen bekeken. Hoewel deze publicatie voor de onderbouw is samengesteld, biedt het zeker ook beoordelingsinzichten voor de bovenbouw. Bij het beoordelen van een activiteit of opdracht spelen een aantal vragen een rol:

1. Waarom wordt er beoordeeld?
2. Wat wordt er beoordeeld?
3. Wanneer wordt er beoordeeld?
4. Wie beoordeelt?
5. Wie worden beoordeeld?
6. Hoe wordt er beoordeeld?
7. Wat wordt ermee gedaan?

(www.slo.nl/kunstencultuur → publicaties: "Een 10+: Beoordelen in het leergebied Kunst en cultuur")

- **Ervaring van een docent CKV**

"Bij elke activiteit zijn de criteria van tevoren helder. Ik schrijf voor elke leerling een eenvoudige opdracht bij de activiteit, die een soort gerichte kijkwijzer is. Daarnaast geef ik ze keuzemogelijkheden voor een verwerkingsopdracht. Dat kan een presentatie zijn, iets met foto's op internet, een video, een collage. Ze kunnen zelf kiezen. Voor de opdracht kunnen ze een voldoende of onvoldoende krijgen. Dat zijn opdrachten voor hun PTA.

In de praktijk krijgen ze bijna nooit een onvoldoende. Ik laat de leerlingen de opdracht op punten aanpassen wanneer ik het werk onder de maat vind."

"Soms vraag ik een mondelinge toelichting, zodat helder wordt wat een leerling precies heeft bedoeld met een opdracht. De leerlingen kunnen hun opdracht nog bijstellen, net zo lang tot ze aan alle criteria hebben voldaan. Lukt het een leerling niet een voldoende te halen, dan kan hij het in de inhaalweek opnieuw doen. En die ene leerling die ook daar niet in slaagt krijgt een vervangende opdracht: Het maken van een kunstroute in de eigen omgeving. Geïllustreerd met foto's en tekst. We sluiten CKV als klas gezamenlijk af. Feestelijk, met een certificaat en iets lekkers."

Els van Grunsven, docent CKV en beeldende vorming AOC-Oost, Almelo

Tijdens het schoolexamen kunnen de volgende beoordelingsvormen aan bod komen:

- **schriftelijke en mondelinge toetsen**

Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling zijn opgenomen.

Tip

- **Presentatie**

Een presentatie kan een mondelinge toets zijn. SLO heeft een rubric gemaakt over presenteren.

Mogelijk te beoordelen onderdelen tijdens een presentatie zijn:

- inhoud: criteria ten aanzien van de kwaliteit
- vorm: eisen ten aanzien van de vormgeving afhankelijk van de discipline
- presentatievaardigheden: via ontwikkellijnen

(www.slo.nl → sectoren → vo vmbo: "vmbo reeks")

- **praktische opdrachten**

Bij alle vakken en programma's komen praktische opdrachten voor, waarbij zowel het proces als het product wordt beoordeeld. Beoordeling vindt plaats aan de hand van vooraf aan de leerling bekend gemaakte criteria. De praktische opdracht kan in de vorm van een (beeldend) product, werkstuk (kunstdossier) of een presentatie zijn.

Tip

- **Beoordelen van het creatieve proces**

Een praktische opdracht heeft een actief en productief component in zich. Voor de praktische opdracht wordt bij CKV vaak het creatieve proces gehanteerd. Alle kunstvakken kennen een fase van introductie door de docent of de leerling gevolgd door een oriëntatie van de leerling op het thema of onderwerp. Vervolgens volgt een fase van onderzoeken (schetsen, improviseren, proefjes maken, etc), gevolgd door een keuze en de uitvoering van het eindproduct. Tot slot volgt de presentatie van het product en het verslag voor de docent of voor een groep. Bij de kunstvakken wordt al langer nagedacht over de beoordeling van het proces en het product. Tussen proces en product wordt meestal onderscheid gemaakt. Het product is het eindresultaat: een tekening of ruimtelijk beeld, compositie of (kleine) voorstelling. Onder het proces vallen alle activiteiten die zijn uitgevoerd om te komen tot dat eindresultaat.

Mogelijk te beoordelen onderdelen in de praktijkopdracht:

- oriëntatie: criteria en kwaliteit van de introductie voor een CKV-activiteit
- onderzoek: eisen ten aanzien van voorbereiding van de CKV-activiteitschetsen, ontwerpen of informatie verwerven en verwerken
- product: criteria ten aanzien van het de verwerking van de CKV-activiteit
- proces: algemene vaardigheden, zoals samenwerken, plannen en organiseren, informatie verwerven en verwerken, communiceren (rubrics)
- presentatie: vorm en tijd
- verslaglegging: inhoud en vormgeving van het kunstdossier.

- **een handelingsdeel**

In een handelingsdeel gaat het om een opdracht waarbij de docent vaststelt of deze naar behoren is uitgevoerd. Het bestaat uit verschillende vakspecifieke delen en uit een vakoverstijgend deel.

Tip

- **CKV-activiteit**

Een culturele activiteit is een handelingsdeel bij uitstek. Deze activiteit kan een individuele of klassikale, stamgroep of leerjaaractiviteit zijn. Leerlingen bezoeken een tentoonstelling, concert of voorstelling buiten school. Of de kunstenaar, workshop of activiteit wordt in de school gehaald.

Mogelijk te beoordelen onderdelen in de culturele activiteit:

- oriëntatie: informatie en recensies verzamelen
- receptie: kijk- en luisterwijzers invullen
- reflectie: eigen mening over deelname aan de activiteit geven.

Tip

- **LOB op maat**

Een sectorwerkstuk biedt de mogelijkheid om de persoonlijke interesse van leerlingen te koppelen aan de sector waarin ze hun opleiding volgen. Daarbij heeft een maatwerktraject de meeste opbrengst. Naast de mogelijkheid om een verdiepend karakter in de leerstof aan te brengen kan er tegelijkertijd ook aandacht besteed worden aan loopbaanoriëntatie en -begeleiding.

Voorbeeld

- **Sector Economie: Sjamilla**

Sjamilla volgt naast het beroepsgerichte programma Handel & verkoop met veel enthousiasme het vak CKV. Ze heeft veel interesse in moderne kunst, maar geen ambities uitvoerend kunstenaar te worden. De docent CKV ontdekt dat zij haar handelsgeest graag gebruikt binnen de kunstzinnige sector en daar later ook in terecht wil komen. Voor een CKV-opdracht heeft Sjamilla een galeriehoudster geïnterviewd. Galeriedeskundige worden lijkt haar wel wat.

De docent CKV informeert de praktijkdocent over de ambities van Sjamilla. Samen brainstormen ze over een mogelijke opdracht voor haar. De opdracht wordt uitgevoerd tijdens de praktijkturen.

Het kinderatelier van het cultureel centrum wil z'n werk in de plaatselijke bibliotheek exposeren. Sjamilla krijgt opdracht om samen met een bibliothecaresse een tentoonstelling te organiseren. Ze inventariseert het werk, maakt een ontwerp voor de expositie, verzorgt de pr, ontwerpt een poster en flyer, en maakt een kostenberekening. Zij gebruikt hiervoor onderdelen uit de examenvakken economie, Nederlands en CKV. Ze presenteert haar plan tijdens CKV aan de klas en verwerkt de feedback. Daarna presenteert ze het plan aan de opdrachtgever.

5. Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

5.1 Inleiding

In het examenprogramma van Kunstvakken 1 (CKV) heeft de eerste exameneenheid KV1/K/1 betrekking op 'Oriëntatie op leren en werken'. Daarbij gaat het erom dat leerlingen:

- de eigen interesse en affiniteit kunnen benoemen met bepaalde arbeidsgebieden, functies en opleidingen
- de betekenis benoemen van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen
- de rol en het belang aangeven van beeldende kunst in verschillende arbeidsgebieden en werksoorten
- de rol en het belang aangeven van beeldende kunst in discussie over maatschappelijke vraagstukken

'Oriëntatie op leren en werken' kan in het kader van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding op verschillende wijzen aan de orde gesteld worden. We onderscheiden twee benaderingen, die we hieronder toelichten.

5.2 Informatiegerichte leeromgeving

De meest voorkomende onderwijsvormen voor 'loopbaanoriëntatie en -begeleiding' zijn klassikaal, aanbodgericht, binnenschools en gericht op informatieoverdracht. Het effect van al deze inspanningen is zeer beperkt. Een aanpak aan de hand van een methode voor beroepskeuze, beroepskeuzetests en individuele gesprekken maakt het voor leerlingen moeilijk zich een referentiekader te verwerven dat nodig is voor het maken van een beroepskeuze. De informatie heeft voor leerlingen geen betekenis en nodigt niet uit tot identificatie. De objectieve informatie die aangereikt wordt heeft doorgaans dan ook weinig invloed op de keuzes.

5.3 Loopbaangerichte leeromgeving

Voor het maken van een goede keuze voor een vervolgopleiding is het van belang dat de leerlingen loopbaancompetenties en een beroepsidentiteit kunnen ontwikkelen⁶.

Loopbaancompetenties zijn vaardigheden van leerlingen om over de eigen motieven en kwaliteiten na te denken, om via het verkennen van mogelijkheden en het daadwerkelijk sturen van de eigen leerprocessen aan de loopbaan vorm te geven en om te netwerken.

Bij arbeidsidentiteit gaat het erom dat leerlingen zich identificeren met een arbeidsveld en daarbinnen met een specifieke arbeidsrol. Daarbij gaat het ook om de zekerheid die leerlingen hebben over zichzelf, de opleiding, de toekomst en het zelfvertrouwen dat zij hieraan ontleen.

De ontwikkeling van loopbaancompetenties en een beroepsidentiteit kan plaatsvinden in een loopbaangerichte leeromgeving. Kenmerken van zo'n leeromgeving zijn:

- De leerlingen komen veelvuldig in contact met de 'echte' beroepspraktijk.
- Het maatschappelijk belang of nut van kunstzinnige en culturele activiteiten wordt zichtbaar gemaakt.
- Leerlingen worden in staat gesteld te communiceren over zowel de maatschappelijke betekenis van bepaalde beroepsactiviteiten als over de persoonlijke zin ervan.
- Ze worden goed gecoacht en krijgen gelijktijdig een eigen verantwoordelijkheid wat betreft het maken van keuzes.
- Leerlingen worden in staat gesteld te spreken met ervaren beroepsbeoefenaars die als rolmodel functioneren.

In het bijzonder vermelden we in deze handreiking iets over de begeleidingsvaardigheden van de docent. Het begeleiden van het keuzeproces van een leerling staat of valt met de kwaliteiten van de begeleider. Een goede begeleiding van het keuzeproces vraagt andere vaardigheden dan bijvoorbeeld nodig zijn voor het lesgeven.

⁶ Over leerloopbanen en loopbaanleren, Platform beroepsonderwijs, Meijers, F, Kuijpers, M. en Bakker, J, februari 2006, p. 25 e.v.

Uitdaging is leerlingen reflectieve vaardigheden te laten ontwikkelen in een veilige omgeving. Reflectie is een proces van nadenken over, stilstaan bij en overdenken van situaties met als doel conclusies te trekken voor de toekomst. Hieronder volgen een aantal kaders met aandachtspunten waarmee de begeleiding en de vormgeving van loopbaanoriëntatie en -begeleiding kan worden geoptimaliseerd.

Tip

Begeleidingsvaardigheden docent

Creëer een veilig klimaat

Reflecteren is een persoonlijk proces. Leerlingen moeten het gevoel hebben open te kunnen spreken. Vooral in groepsverband is een veilig klimaat van groot belang. Essentieel is ook dat leerlingen elkaar laten uitspreken en elkaar op een respectvolle manier benaderen.

Begeleiden is niet adviseren of feedback geven

Begeleiden is niet hetzelfde als adviseren of feedback geven. Voor een begeleider is het van belang eigen ideeën en (voor)oordelen opzij te zetten. Er kunnen vragen aan de orde komen als: wat houdt de leerling bezig, wat voelt hij, waarover maakt hij zich zorgen? Valkuil is te focussen op het oplossen van bijvoorbeeld problematische situaties. Succesvolle ervaringen en het benadrukken van positieve gedachten en eigenschappen zijn minstens zo waardevol en leerzaam. Bovendien versterkt dit het enthousiasme en het zelfvertrouwen van de leerling.

Zorg voor structuur

Om de kwaliteit van de begeleiding voldoende te waarborgen is het van belang dat de reflectie gestructureerd en gestandaardiseerd verloopt, door systematisch vragen te stellen. Voor leerlingen die gaan nadenken over vervolgopleiding en beroepskeuze zijn de volgende vragen belangrijk:

- Wie ben ik?
- Wat wil ik?
- Wat kan ik?
- Wat past bij mij?

Actief luisterende houding

Essentieel voor een goede begeleider is de bereidheid om te luisteren. De volgende criteria hebben betrekking op een luisterende houding:

- toon echte interesse
- laat leerlingen uitspreken
- merk non-verbaal gedrag op
- vraag door

Stel open vragen

Het stellen van vragen is een geschikt instrument om leerlingen te laten reflecteren. Het is belangrijk om dan open vragen te stellen. Open vragen geven ruimte voor onderzoek. Het verbale karakter van reflectie is voor sommige vmbo-leerlingen minder aantrekkelijk. Dan kan het helpen een dialoog te voeren rondom iets concreets, bijvoorbeeld een fotorapportage, een poster of een 'mindmap'.

Tip

• **Suggesties vormgeving loopbaanoriëntatie en -begeleiding**

Voor vormgeving van (een traject) loopbaanoriëntatie en -begeleiding binnen de beeldende vakken volgen hieronder aandachtspunten waarin docenten - afhankelijk van hun eigen situatie en de beschikbare tijd - zelf keuzes kunnen maken:

- De keuzebegeleiding
- Oriëntatie op de cultuurindustrie
- Zo veel mogelijk verbinding met het curriculum
- Vakgeïntegreerde projecten
- Verbinding tussen binnen- en buitenschools leren
- Reflectie als rode draad
- Presenteren en uitwisselen

- Toetsing en beoordeling
- Oriëntatie op vervolgopleidingen
- Oriëntatie op aanmelding⁷

Voorbeeld

- **Oriëntatie op vervolgopleidingen: Kunst, Cultuur en Media**

Tegenwoordig bieden veel mbo-scholen één of meer opleidingen aan in het nieuwe mbo-domein Kunst, Cultuur en Media. Bovendien neemt het aantal mbo-scholen met kunstzinnige en creatieve opleidingen gestaag toe. Diverse partijen hebben zich inmiddels verenigd in het Platform MBO Kunstonderwijs⁸. Doel van dit platform is het ontwikkelen van een kwalificatiestructuur die is afgestemd op de brede sector kunst, cultuur en media en een op die kwalificatiestructuur aansluitend, herkenbaar en erkend mbo-onderwijsaanbod. Het Platform MBO Kunstonderwijs heeft o.a. het initiatief genomen de culturele arbeidsmarkt voor mbo-deelnemers te onderzoeken om daarmee de relevantie van nieuwe kwalificaties (of nieuwe differentiaties in bestaande kwalificaties) te kunnen aantonen. Voor het domein Kunst, Cultuur en Media heeft het platform zes beroepenclusters geformuleerd. Bijlage 6 geeft daarvan een overzicht en een typering.

Tip

- **CapArtist opleiding**

Een groeiend aantal vmbo-scholen ervaart de theoretische leerweg als té theoretisch en voert voor deze leerweg een zevende (praktijk)vak in, naast de zes algemeen vormende (avo) vakken. Ruimte voor dit zevende vak ontstaat door de vrije ruimte, die scholen standaard tot hun beschikking hebben, anders te benutten, al dan niet in combinatie met een herverdeling van uren. Scholen kunnen deze tijd invullen met ofwel een (deel van een) beroepsgericht programma ofwel met een schooleigen inhoud. Dit geeft scholen dus een grote vrijheid voor het ontwikkelen van een eigen programma dat goed aansluit bij de school, de leerlingen, de omgeving en het vervolgonderwijs. Zo kunnen vmbo-leerlingen op de Van der Capellen Scholengemeenschap in Zwolle in de theoretische leerweg kiezen voor de CapArtist opleiding: een artiestenvooropleiding waarmee zij kunnen doorstromen naar de mbo niveau 4-opleiding Artiest. Met deze vooropleiding streeft de school ernaar de capaciteiten, passies en talenten van leerlingen in een doorgaande lijn te ontwikkelen.

⁷ Voor de uitgebreide omschrijving van aandachtspunten voor loopbaanoriëntatie en -begeleiding, zie bijlage 5

⁸ <http://www.mbokunstonderwijs.nl>

6. Mogelijke vakkenintegratie

6.1 Inleiding

In de notitie 'VMBO: het betere werk' spreekt de minister zich uit voor het meer in lijn brengen van de examenprogramma's met het competentiegericht leren⁹. Hoewel het competentiegericht leren vele gezichten kent, zijn twee kenmerken als karakteristiek aan te merken. De inhoud van het onderwijsaanbod is ontleend aan situaties die de leerlingen ook in de beroepspraktijk en in de samenleving tegenkomen en het onderwijs is georganiseerd in samenhangende gehelen, bijvoorbeeld in de vorm van taken of opdrachten.

Vakkenintegratie kan gezien worden als een stap op weg naar competentiegericht leren. De leerlingen krijgen de vakinhouden niet langer als afzonderlijke bouwstenen aangeboden maar als gehelen. De afzonderlijke inhouden van de vakken worden in samenhang geordend en in samenhang aangeboden. Het leggen van verbanden tussen de inhouden uit de verschillende vakken is niet iets dat aan de leerling overgelaten wordt, maar is iets dat de school in het onderwijsaanbod tot uitdrukking laat komen.

6.2 Een aanpak

In veel gevallen wordt aan vakkenintegratie vorm gegeven door de inhouden uit te werken in taken. Aan het begin van de opleiding zijn de taken nog eenvoudig, naarmate de opleiding vordert worden ze complexer. Voor het bereiken van de gewenste leeropbrengsten hebben vmbo-leerlingen een strakke structurering nodig. Zo is het voor het eigen maken van leerstrategische vaardigheden, zoals lees- en schrijfvaardigheid en zelfstandig leren, belangrijk dat die verbonden zijn aan de taak of een vak. Daardoor wordt voor de leerlingen zichtbaar waarvoor zij de vaardigheden nodig hebben en krijgen die vaardigheden betekenis. Vmbo leerlingen hebben veel baat bij geïntegreerde programma's. Het is raadzaam de weg naar zelfgestuurd leren te koppelen aan reguliere instructie en begeleiding bij een inhoudelijke taak. Voor deze leerlingen is het van belang dat die weg gestructureerd en gefaseerd verloopt¹⁰.

Hieronder een aantal voorbeelden van vakkenintegratie:

- Afstemming Kunstvakken 1 (CKV) en andere kunstvakken; dans, drama, muziek en beeldende vakken. Tussen het programma van Kunstvakken 1 (CKV) en andere kunstvakken is geen directe 'afhankelijkheidsrelatie'. Dat neemt niet weg dat leerlingen er baat bij hebben als docenten van deze afzonderlijke vakken:
 - voor vergelijkbare begrippen dezelfde definities gebruiken;
 - bij het benoemen van deze begrippen aangeven dat de betreffende begrippen ook bij de andere kunstvakken voorkomen.

Tot voor kort zaten vakdocenten vooral in aparte vaksecties: de sectie beeldende vakken was een andere sectie dan de sectie dans, drama of muziek.

Met de invoering van de nieuwe onderbouw zijn op veel scholen kunstvakdocenten verenigd in een multidisciplinaire sectie kunst en cultuur. Zij zijn daarbij gezamenlijk verantwoordelijk voor het programma. De leidende vraag bij het ontwerpen van een dergelijk programma is: Wat verbindt ons met elkaar? Pas als er gezamenlijke inhouden benoemd zijn kan er een samenhangend programma gemaakt worden. Dit geldt met name voor thema's en kernvaardigheden.

Tip

- **Samenhang**
SLO hanteert de kernconcepten Kunst en cultuur, de Kunst- en cultuurschijf en het Kunst- en cultuurkompas als structuur om een samenhangend programma Kunst en cultuur op te stellen. De kernconcepten dienen met name een bindende factor wat betreft thema's en de kunst- en cultuurschijf voor wat betreft de

⁹ VMBO: het betere werk, Ministerie van Onderwijs., Cultuur en Wetenschappen, april 2005, VO/OK/05/12027, p.4 en 5

¹⁰ Vgl: Leren in een kennissamenleving, Onderwijsraad, Den Haag, januari 203, p.47, p. B3-17 t/m 19

kernvaardigheden. Het kompas biedt teams een gezamenlijk platform waarop een programma ontwikkeld kan worden. Er zijn voorbeelden van scholen die met deze structuur, binnen een team van docenten vanuit verschillende disciplines, een samenhangend programma hebben opgesteld¹¹.

Voorbeeld

- **Vakkenintegratie**

Een CKV-activiteit kan aanleiding zijn voor of onderdeel uitmaken van het beeldende proces. Op het AOC-Oost in Almelo (vmbo groen) worden de beeldende vakken en CKV in het derde leerjaar volledig geïntegreerd aangeboden. Kenmerkend voor deze integratie is de richtlijn waarbij de CKV-activiteit dient als oriëntatie op de, veelal thematische, beeldende verwerking van de ondernomen CKV-activiteit¹².

- Kunstvakken 1 (CKV) en Nederlands

Bij beide vakken wordt een beroep gedaan op de lees-, schrijf- en spreekvaardigheden. Hoewel het bij de beeldende vakken vooral draait om de beeldende verwerking van een thema, gaat het tijdens presentaties ook om de spreekvaardigheid.

Afstemming tussen deze vaardigheden zal de leeropbrengst verhogen.

Daarnaast worden beeld en tekst in tal van verschillende media geïntegreerd gebruikt. Het is van belang dat leerlingen kritisch leren kijken naar deze media.

Tevens bieden diverse culturele instellingen en scholen projecten aan waarbij beeld en taal geïntegreerd worden..

Tip

- **School der Poëzie**

Deze stichting stelt zich ten doel jongeren op een effectieve en plezierige manier in aanraking te brengen met poëzie. School der Poëzie ontwikkelt poëzieprojecten en voert deze uit. Ook ontwikkelt de instelling lesmateriaal en -methodieken voor het vmbo. Deze diensten worden door de scholen betaald met CKV-bonnen. De projecten bestaan uit lessenseries, die worden afgesloten in een theater met een zogeheten Poëzieweek of Poëzieslam. (www.schoolderpoezie.nl)

- Kunstvakken 1 (CKV) en de beroepsgerichte vakken uit de sector techniek, landbouw, economie en zorg&welzijn
Veel scholen werken aan het realiseren van samenhang tussen de beroepsgerichte programma's en de algemeen vormende vakken in de leerwegen van het vmbo. Scholen onderkennen het belang hiervan. Vakken als Nederlands, Engels, wiskunde, beeldende vakken of biologie worden voor leerlingen boeiender als ze de betekenis van het geleerde ervaren en zich te beseffen dat het in hun latere leven handig is een handleiding in het Engels te kunnen lezen, de inhoud van een voorwerp uit te kunnen rekenen of om een elektrische schakeling te kunnen maken. Een leidende rol is voor Kunstvakken 1 (CKV) weggelegd als het gaat om het zelfstandig werken. In veel beroepen moeten werknemers zelfstandig problemen kunnen oplossen. Ook in didactische zin kan leerstof in een samenhangend en afgestemd geheel worden aangeboden. Hierbij is het van belang dat de docent van een avo-vak bedenkt welke onderwerpen vanuit de beroepsgerichte praktijk geschikt zijn voor een opdracht, zodat de opdracht een zinvolle, betekenisvolle context krijgt. De docent die een beroepsgericht vak geeft bedenkt op zijn beurt hoe in de praktijkopdrachten onderdelen van de avo-vakken kunnen worden verweven.

¹¹ 'De bindende factor', SLO 2006

¹² Uit: "Culturele en kunstzinnige activiteiten: richtlijnen voor een leerlijn", SLO 2006, hoofdstuk 5

Bijlage 1 Geglobaliseerd examenprogramma

		BB	KB	GL/TL
KV1/K/1	Oriëntatie op leren en werken			
1.	De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van kunst en cultuur in de maatschappij.	X	X	X
KV1/K/2	Basisvaardigheden			
2.	De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, samenwerken en informatie verwerven en verwerken.	X	X	X
CKV/K/3	Culturele activiteiten			
3.	De kandidaat heeft actief deelgenomen aan tenminste 4 culturele activiteiten en kan een eigen keuze maken uit het culturele aanbod. De culturele activiteiten zijn daarbij gespreid over verschillende kunstdisciplines.	X	X	X
CKV/K/4	Reflectie en kunstdossier			
4.	De kandidaat kan met betrekking tot de culturele activiteiten: <ul style="list-style-type: none"> • een kunstdossier samenstellen waarbij hij verslag doet van het voorbereiden en ondernemen van de culturele activiteit • aan de hand daarvan reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen. 	X	X	X

Bijlage 2 Rubric voor 'samenwerken'

criteria	Samenwerken				Score
score	4	3	2	1	
Actief luisteren - luisteren - samenvatten	Ik luister aandachtig naar de inbreng van de groepsgenoten en vat op een juiste manier samen wat gezegd is.	Ik luister vaak naar de inbreng van de groepsgenoten en vat samen wat gezegd is.	Ik luister soms naar de inbreng van de groepsgenoten en vat onvoldoende samen wat gezegd is.	Ik hoor zelden waar de groep het over heeft en kan dat niet samenvatten.	
Omgaan met kritiek	Ik pas mijn gedrag of werk aan als kritiek terecht is. Ik voel me niet als persoon aangevallen.	Ik pas regelmatig mijn gedrag of werk aan als kritiek hierop terecht is. Ik voel me zo nu en dan als persoon aangevallen.	Ik pas mijn gedrag of werk soms aan als kritiek hierop terecht is. Ik voel me vaak als persoon aangevallen.	Ik pas zelden mijn gedrag of werk aan als kritiek hierop terecht is. Ik word boos of onverschillig.	
Participeren in groepswork -voorzitter -notulant -organisator	Ik kan alle rollen en taken die bij groepswork horen goed uitvoeren.	Ik kan een beperkt aantal rollen en taken van groepswork goed uitvoeren.	Ik kan een beperkt aantal rollen en taken die bij groepswork horen uitvoeren. Dit lukt soms wel en soms niet.	Ik kan maar één taak of rol die bij groepswork hoort uitvoeren. Dit lukt soms wel en soms niet.	
Afspraken nakomen	Ik kom alle gemaakte afspraken na.	Ik kom meestal de gemaakte afspraken na.	Ik moet vaak aan afspraken herinnerd worden.	Ik kom mijn afspraken niet na.	
Voor jezelf opkomen	Ik durf een standpunt in te nemen en het te verdedigen.	Ik durf meestal een standpunt in te nemen en het te verdedigen.	Ik heb moeite mijn standpunt te verdedigen.	Ik neem pas een standpunt in na gesprek met mijn groepsgenoten.	
Teamwork - werksfeer - rekening houden met elkaar	Ik heb plezier in het werken met elkaar en stimuleer dat er goed wordt samengewerkt.	Ik heb regelmatig plezier in het werken met elkaar en pas me aan aan de sfeer in de groep.	Ik heb lang niet altijd plezier in het werken met elkaar en pas me met moeite aan aan de sfeer in de groep.	Ik vind werken met elkaar niet prettig en kan moeilijk meedoen in de groep.	
Verantwoordelijkheid nemen - voor de groep - voor jezelf	Ik voel me zeer verantwoordelijk voor het resultaat van de groep en lever daaraan mijn bijdrage.	Ik voel me vaak verantwoordelijk voor het resultaat van de groep. Ik lever hieraan mijn bijdrage.	Ik voel me pas verantwoordelijk voor het resultaat van de groep als ik daarop word aangesproken.	Ik voel me niet verantwoordelijk voor het resultaat van de groep. Ik reageer negatief als ik op mijn verantwoordelijkheid word aangesproken.	
Initiatief tonen	Ik toon duidelijk initiatief.	Ik toon meestal initiatief, maar heb soms wat aansturing nodig.	Ik heb vaak aansturing nodig eer ik initiatief toon	Ik doe alleen maar iets als een ander het vraagt.	

Bijlage 3 Kernconcepten

Toelichting kernconcepten:

Identiteit en diversiteit

(accent op autonome kunst)

Je identiteit is je persoonlijkheid, je karakter. Wat vind je belangrijk in het leven, wat zijn je idealen en talenten? Hoe is je innerlijk en hoe je uiterlijk? Kunst en cultuur bieden de ruimte om je eigen identiteit te ontdekken en te ontwikkelen, door jezelf te vergelijken met anderen, door het kennismaken met kunstuitingen van anderen en door jezelf in beeld, muziek, taal en/of beweging uit te drukken.

Inspiratie en vormgeving

(accent op toegepaste kunst)

Inspiratie is de bron van de kunstenaar én van de ontwerper. Waar haal je je inspiratie vandaan? Uit jezelf of uit je omgeving? Ga je op zoek of overkomt het je? Inspiratie staat aan de ene kant van het ontwerpproces, de uiteindelijke vormgeving aan de andere kant. Welke rol speelt inspiratie bij een opdracht voor een opdrachtgever? En welke stappen zitten tussen begin- en eindproduct?

Media en communicatie

(accent op nieuwe media)

De nieuwe media en ICT spelen een belangrijke rol binnen de kunsten. Digitale media leveren snel resultaat en zijn voor iedereen toegankelijk. Zowel fotografie als video zijn voor leerlingen direct toegankelijk. Welke aspecten spelen een rol bij het maken van kunst met digitale media, anders dan bij meer traditionele kunstvormen? Wat is de rol van manipulatie, kun je nog vertrouwen wat je ziet? Zie je wat je denkt dat je ziet?

Kunst en maatschappij

(accent op maatschappelijke betekenis)

De manier waarop wij met elkaar omgaan en wat wij vanzelfsprekend vinden, vormen onze cultuur; dat wat breed geaccepteerd wordt in onze maatschappij. Kunst laat daar vaak de andere kant van zien. Kunst legt de vinger op de zere plek. Kunst kan nieuw licht werpen op iets, kunst kan vragen stellen. Bij dit kernconcept gaat het vaak om actuele gebeurtenissen en bewegingen in de maatschappij.

Bijlage 4 Overzicht oude eindtermen

KV1/K/1 Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan.

De kandidaat kan

1. een aantal opleidingen noemen waarbij aspecten van kunst en cultuur een belangrijke rol spelen
2. een aantal beroepen noemen waarbij aspecten van kunst en cultuur een belangrijke rol spelen
3. elementen uit het aanbod van kunst en cultuur in de eigen woonplaats en regio noemen
4. de gevolgen aangeven van de ontwikkelingen in de informatie- en communicatietechnologie die zich voordoen in de branches die verbonden zijn aan die van kunst en cultuur
5. zijn eigen mogelijkheden en interesses ten aanzien van kunst en cultuur benoemen in relatie tot vervolgstudie en beroep
6. zijn eigen mogelijkheden en interesses ten aanzien van kunst en cultuur benoemen in relatie tot het maatschappelijk leven (dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk).

KV1/K/2 Basisvaardigheden

De kandidaat beheerst een aantal basisvaardigheden.

De kandidaat kan

1. bronnen raadplegen en de informatie hieruit selecteren en ordenen
2. instrumenten en apparaten (waaronder computers) op een doeltreffende en verantwoorde wijze gebruiken
3. een leer- en werkplanning maken
4. het leer- en werkproces bewaken
5. een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken
6. met medeleerlingen onderhandelen en afspraken maken bij het samenwerken aan een gemeenschappelijke opdracht
7. bij het omgaan met anderen rekening houden met verschillen tussen mensen die voortkomen uit verschillen in achtergrond
8. beargumenteerde kritiek geven en hierbij rekening houden met de gevoelens van medeleerlingen
9. kritiek van anderen accepteren en deze gebruiken om tot betere resultaten te komen
10. alleen en/of samen met anderen een presentatie verzorgen.

CKV/K/4 Culturele activiteiten

De kandidaat

1. heeft tenminste vier verschillende culturele activiteiten ondernomen.

De culturele activiteiten worden zo verdeeld over de verschillende

kunstdisciplines beeldende vormgeving, dans, drama en muziek, dat een brede spreiding wordt gestimuleerd

Daarbij moet gedacht worden aan:

- het bezoeken van tentoonstellingen en/of collecties voor beeldende kunst en/of vormgeving (waaronder ook film-, foto, video en multimedia kunst);
 - het bezoeken van concerten, dans-, theater en filmvoorstellingen, of repetities, enz.
 - het bezoeken van interdisciplinaire kunstvormen, zoals theatershows;
 - het deelnemen aan excursies (architectuurwandelingen, beeldenroutes en dergelijke) en het bezoeken van ateliers, werkplaatsen, archieven, monumenten, historische stadskernen, enz.
2. kan eigen keuzes maken uit het culturele aanbod.

CKV/K/5 Reflectie en kunstdossier

De kandidaat

1. heeft een kunstdossier samengesteld
2. doet in dat kunstdossier verslag van de culturele activiteiten en de voorbereidingen daarvan, door middel van woord, beeld, beweging en/of geluid en eventueel met gebruik van ICT
3. kan aan de hand van zijn kunstdossier reflecteren op zijn ervaringen, interpretaties en waarderingen. Dat kan in de vorm van een gesprek, een werkstuk of een presentatie.

Bijlage 5 Aandachtspunten

Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

Oriëntatie op de cultuurindustrie

Voor een juiste oriëntatie op de cultuurindustrie is het van belang dat de leerlingen zich een beeld vormen van de werkzaamheden die daarin kenmerkend zijn en van de competenties die gevraagd worden voor banen in de cultuurindustrie.

Zo veel mogelijk verbinding met het curriculum

Belangrijkste voordeel van directe koppeling van loopbaanoriëntatie aan het curriculum is dat op deze wijze effectief gebruik wordt gemaakt van de bestaande programma's: de vakken realiseren hiermee al een bepaald deel van hun examenprogramma. Ander voordeel is dat onderdelen van de programma's betekenisvoller kunnen worden ingevuld en meer voor leerlingen kunnen gaan leven.

Vakgeïntegreerde projecten

De beroepsoriëntatie kan eveneens vorm krijgen in vakgeïntegreerde projecten eventueel in samenwerking met een kunstopleiding in de regio. Ook CKV kan hierbij betrokken worden. Optie is ook andere vakken - waar mogelijk en zinvol - een inhoudelijke bijdrage te laten leveren. Projecten vinden plaats op een bepaald deel van de dag en/of de week dan wel in bepaalde, aaneengesloten projectperiodes.

Verbinding tussen binnen- en buitenschools leren

Leerlingen maken kennis met werkzaamheden die kenmerkend zijn voor de branche. Voor een deel kan dat op school plaatsvinden, bijvoorbeeld via internet. Een ander deel speelt zich af buiten school, in de echte praktijk, door observaties, onderzoeken, interviews en /of fotoreportages.

Reflectie als rode draad

Essentieel onderdeel van beroepsoriëntatie en -begeleiding is (zelf)reflectie. Steeds gaat het daarbij om dezelfde vragen: Past het soort werk bij mij? Past de werkcultuur bij mij? Is dit wat ik ambieer? Heb ik er aanleg en capaciteiten voor? Waaraan moet ik extra aandacht geven om mijn wensen te realiseren? Taak van de begeleidende docent is de dialoog aan te gaan met de leerling over zijn ervaringen, wensen, successen en beperkingen.

Presenteren en uitwisselen

Leerlingen verruimen hun horizon door hun ervaringen uit te wisselen en te presenteren. De presentaties kunnen in verschillende beeldende verwerkingsvormen gehouden worden. Presentaties zijn vaak een goede opmaat voor reflectie.

Toetsing en beoordeling

Toetsing en beoordeling vinden plaats aan de hand van de opdrachten die de leerling uitvoert. Zowel inhoudelijke kennis en vaardigheden (van meer vakken als er sprake is van integratie) als algemene vaardigheden, worden beoordeeld. Bij algemene vaardigheden valt te denken aan plannen en organiseren, communiceren, samenwerken, reflecteren, onderzoeken, informatie verwerken en presenteren.

Oriëntatie op vervolgopleidingen

Ervaring leert dat onbekendheid van de leerling met de aard van de opleiding met name in het mbo leidt tot ongewenst grote uitval en wisseling van opleiding. Ontwikkeling van reële opleidingsbeelden moet daarom een essentiële plek krijgen in het curriculum. Er kan niet worden volstaan met het bezoeken van open dagen. Het verdient aanbeveling dat vmbo-leerlingen, eventueel samen met een mbo-leerling als buddy, een opdracht uitvoeren

op het mbo om zo een helder beeld te krijgen van de opleiding, zowel waar het gaat om de inhoud als om de gehanteerde didactiek.

Oriëntatie op aanmelding

Toelatingsprocedures van het mbo-kunstonderwijs wijken af van die van veel andere opleidingen. Een diploma alléén is niet voldoende. Kunstopleidingen kijken ook naar motivatie en talent, en de podiumkunsten houden vrijwel altijd audities. Door leerlingen in het vmbo hierop voor te bereiden, stijgt de kans op toelating. Daarnaast is het kunstdossier, als het de groei van de leerling laat zien, een belangrijk document voor leerlingen die naar een kunstopleiding willen omdat zo'n dossier het beeld van de auditie - die toch vooral een momentopname is - kan aanvullen.

De keuzebegeleiding

Het onderwijs kan vormgegeven worden in vakgeïntegreerde projecten. In principe is dan een team van docenten (kunst, CKV, avo) verantwoordelijk voor de uitvoering. In dat team vindt ook de discussie plaats over het keuzeproces van de leerlingen. Los daarvan moet er voor elke leerling een mentor of personal coach zijn. Deze begeleidt de leerling en houdt als eindverantwoordelijke de voortgang van het keuzeproces van 'zijn' leerling extra in de gaten. Daarbij vindt tevens overleg plaats met de decaan.

Bijlage 6 Beroepencluster Kunst, Cultuur en Media MBO

Schema: De zes beroepsprofielen van het Landelijk Platform¹³ Kunstonderwijs

Naam van de Beroepenclusters of Profielen		Korte typering
1	<i>Podiumkunstenaar</i>	Het gaat hier om beroepen met combinaties van muziek, dans en drama (waarvan 2 van de 3 goed worden beheerst), zoals popmusicus, showdansers, acteurs en musicalartiest.
2	<i>Creatief vormgever</i>	Het gaat hier om beroepen waarin beelden en vormgeving centraal staan, zowel in 2d (tweedimensionaal) en 3d (driedimensionaal) als in AV (audiovisueel) en zowel ambachtelijk als met behulp van moderne technologie.
3	<i>Docent/assistent cultuureducatie</i> (Begeleider Kunst, Cultuur en Media)	Hierbij gaat het degenen die werken in de cultuureducatie en die agogische en ondersteunende taken verrichten op het gebied van muziek, dans, drama of beeldende vormgeving.
4	<i>Facilitair logistiek medewerker</i>	Het gaat hier om een relatief grote groep 'regelneven' achter de schermen in de KCM-sector, variërend van regieassistent tot impresariaatmedewerkers en tourmanager.
5	<i>Publiciteitsmedewerker</i>	Dit zijn mensen die PR en marketing verzorgen.
6	<i>Facilitair technisch medewerker</i>	Dit zijn degenen die de technische voorwaarden scheppen voor (digitaal) licht, beeld, geluid en decor en de bijbehorende benodigdheden.

Voor elk beroepenclusters zijn beroepscompetentieprofielen ontwikkeld en vervolgens is onderzocht hoe deze beroepscompetentieprofielen het beste kunnen worden vertaald naar de nieuwe kwalificatiestructuur voor het mbo. Daarbij gaat het om brede kwalificatieprofielen. Dat heeft er in 2005 toe geleid dat er een volledig nieuw kwalificatieprofiel bij kwam in het mbo, namelijk de mbo-kwalificatie Artiest die past binnen het beroepscompetentieprofiel Podiumkunstenaar. Zes scholen kregen in 2005 de experimenteerstatus voor de kwalificatie Artiest.

Voor de overige vijf beroepenclusters geldt dat in de nieuwe brede kwalificatieprofielen ruimte is voor loopbaanprofilering gericht op deze beroepenclusters. Daardoor biedt een steeds groter aantal ROC's opleidingen aan op het terrein van kunst, cultuur en media. Enkele ROC's hebben een herkenbaar kunstcluster opgezet; andere kiezen voor profilering binnen bestaande opleidingen, ondergebracht in verschillende sectoren en afdelingen van ROC's. Zo bestaan en ontstaan een aantal nieuwe stijl opleidingen op het gebied van Art & Design, Sound & Vision, Theatertechniek, Marketing en Communicatie (differentiatie Kunst, Cultuur en Media).

¹³ Zie website www.mbokunstonderwijs.nl

